

Linda Lielbriede, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

zvērīnāta advokāta palīdzē "Rusanovs & Partneri", zvērīnātu advokātu birojs SIA

KRIMINĀLPROCESA MĒRĶA IZPRATNE MONTESKJĒ TIESĪBU FILOZOFIJAS PERSPEKTĪVĀ

UNDERSTANDING THE PURPOSE OF CRIMINAL PROCEEDINGS FROM THE PERSPECTIVE OF MONTESQUIEU'S PHILOSOPHY OF LAW

Atslēgvārdi: kriminālsodu politika, valsts varas funkcijas, kriminālprocesa mērķis, Monteskjē filozofija

Key words: penal policy, functions of state, purpose of criminal proceedings, Montesquieu's philosophy

Summary

The concept of the purpose of criminal proceedings in contemporary Latvian criminal procedure has been subject to revision, as the threat of punishment has gradually assumed a central role in the fair regulation of criminal relations. In reviewing the penal policy, the legislator's task is not only to target the offender, but also to remember the need to respect the rights and freedoms of the individual. Montesquieu's philosophy provides theoretical guidelines for implementation of proportionate and just modification of punishment as a means of social coordination in a democratic and legal state.

Ievads

Ikkatrā nacionālajā kriminālprocesa modelī ir atrodams atšķirīgs, tieši šai procesuālajai sistēmai raksturīgs un līdz ar to unikāls procesuālā noregulējuma piemērošanas mērķa definējums. Transformējoties tiesiskajai apziņai, šai formulai piemīt tendence tapt modificētai, tāpēc nereti ir vēltīgi vilkt paralēles starp dažādu valstu noregulējumos postulētajiem kriminālprocesa mērķiem, lai tādējādi

attaisnotu mēģinājumus dažādās pakāpēs pārņemt citā noregulējuma struktūrā rodamos tiesiskos konceptus vai institūtus. Vienlaikus, vērtējot kontinentālās Eiropas kriminālprocesa modeļa nacionālajos adaptējumos nostiprinātos kriminālprocesa mērķa formulējumus, tiek skaidrots, ka tos visus vieno tiekšanās nodibināt konkrētas “kriminālprocesuālās pamatvērtības”, kas tiesisko konceptu līmenī ir kopējas visām kontinenta valstīm: nepieciešamība pie kriminālatbildības saukt tieši noziedzīgā nodarījuma izdarītāju un pasargāt nevainīgu personu no notiesāšanas; pareiza Krimināllikuma normu piemērošana, cietušās personas tiesību un tiesiski aizsargāto interešu aizsardzība un lietas izskatīšana saprātīgā termiņā.¹

Uz šo pamatvērtību iedzīvināšanu, raugoties no doktrināri atzītā diskursa perspektīvas, vērsts arī patlaban definētais Latvijas kriminālprocesa mērķis, to skaidrojot kā nepieciešamību sekmēt taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulēšanu, kas cita starpā ļautu sasniegt arī taisnīgu materiāltiesisko rezultātu.²

Kriminālprocesa mērķa funkcionālās būtības īpatnība ir šī koncepta nemitīgā pakļautība pārmaiņu procesam,³ kas galvenokārt ir nosacīta ar tiesiskās apziņas attīstības dinamiku par indivīdam piemērošo tiesību saturu un to ierobežošanas iespēju elastības testēšanu. Tādējādi šis publikācijas mērķis ir atklāt Monteskjē⁴ politiskajā filozofijā⁵ formulētos apsvērumus, kas saistāmi ar efektīva kriminālsoda koncepta izpratni, līdz ar to savukārt radot pamatu turpmākai refleksijai par nacionālajā tiesiskajā regulējumā vērojamajām grozījumu tendencēm un uz likumdevēja rīcības brīvību attiecināmajiem ierobežojumiem kriminālsodu bardzības noteikšanas jomā.

Noteiktā mērķa sasniegšanai izmantota vēsturiskā pētniecības metode, salīdzinošā un doktrinārās analīzes metode, aplūkojot vēsturiskos un mūsdienu doktrīnas avotus un vērtējot to saturu pētāmā jautājuma kontekstā.

¹ Skuczyński P. Lawyers' and Judges' Dilemmas in Criminal Law. The Concept of Dilemma in Legal and Judicial Ethics. Ed. P. Skuczyński. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2018, p. 168.

² Strada-Rozenberga K. 1. pants. Kriminālprocesa likuma mērķis. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zin. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 24. lpp.; Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa izpratne, mērķis un kriminālprocesa tiesību avoti. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 35.–36. lpp.

³ Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4088> [aplūkots 30.10.2023.].

⁴ Šarls Lui de Sekondā, Labrēdas un Monteskjē barons (*Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu*, 1689–1755) – franču apgaismības filozofs un literāts. Heron C. D. Introduction to the History of Jurisprudence. London: J. W. Parker and Son, 1860, pp. 639–658.

⁵ Šis nostādnes meklējamas gan “Persiešu vēstulēs” (*Lettres persanes*, 1721), gan “Par likumu garu” (*De l'esprit des lois*, 1748), tomēr pēdējais darbs uzskatāms par hronoloģisku turpinājumu pirmajam, tādējādi turpinot vienotu un konsekventu Monteskjē skatījumu par krimināltiesībām – galvenokārt materiāltiesiskā dimensijā, bet neapejot procesuāltiesiskos jautājumus. Maestro T. M. Voltaire and Beccaria as Reformers of Criminal Law. New York: Columbia University Press, 1942, p. 23. Sk. arī: Esmein A. History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France. Boston: Little, Brown, and Company, 1913, p. 362.

Efektivitāte – vai *conditio sine qua non* kriminālprocesā?

Efektīva Krimināllikuma normu piemērošana ir viens no Latvijas kriminālprocesa modeļa praktiskās īstenošanas mērķa formāli atzītajiem pamatelementiem. Lai gan disputi par “krimināltiesiskās efektivitātes” jēdziena papildīšanu ar saturu nav vainagojušies ar universālu konsensu raisošu slēdzienu, materiālajās krimināltiesībās minētajam jēdzienam piedēvēta tiesību normas rezultativitātes un faktiskās realizējamības nozīme,⁶ kas saistāma ar iespēju kriminālprocesa noslēgumā, ja tas rezultējas ar personas vainas konstatējumu, saukt pie kriminālatbildības konkrētu par vainīgu atzīto personu un piespriest tai kriminālsodu, kas aizsargātu sabiedrības drošību, atjaunotu taisnīgumu, resocializētu personu un vienlaikus sasniegtu arī ģenerālās prevencijas mērķus. Taču Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta vērtējumā Krimināllikuma normu piemērošanas efektivitāte saistāma arī ar tādas procesuālās kārtības noteikšanu, kas vērsta uz iespējami lietderīgāku⁷ resursu izlietojumu.⁸ Šo uzskatu apkopojums ļauj secināt, ka efektīvu vainīgās personas sodīšanu ir iespējams realizēt tikai tādā kriminālprocesa kārtībā, ja vienlaikus tiek ievērotas relevantās, uz kriminālprocesi attiecināmās tiesiskuma un taisnīguma nostādnes, kas noskaidrojamas, konkretizējot kriminālprocesa mērķa saturu.

Laikposmā pēc visā Eiropā vērojamās ģeopolitiskās situācijas saasināšanās Krimināllikuma grozījumus, kas tapuši Latvijā, raksturo likumdevēja tendence būtiski pārskatīt Krimināllikuma Sevišķās daļas normu sankcijās paredzētos soda veidus un apmēru, kādā sodu iespējams piespriest, tādējādi pārvērtējot nodarījuma smagumu jeb cietušo un sabiedrības interešu apdraudējuma raksturu un kaitīguma pakāpi. Sodū politikas revīzijas vektors šobrīd ir vērsts gan uz tādiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas apdraud Latvijas iekšējo un ārējo drošību,⁹ gan uz tiem, kas, piemēram, saistīti ar vardarbības piedraudējumu vai ar ilgstoši novārtā atstātu sociālo problēmu radīto seku minimizēšanu,¹⁰ virknē noziedzīgā nodarījuma sastāvu palielinot soda piedraudējuma maksimālās robežas.

No vienas puses, centieni ar korektīviem likumdošanas pasākumiem rast risinājumu pret tiem sabiedrības un valsts interešu apdraudējuma avotiem,

⁶ Liholaja V. Par krimināltiesisko normu efektivitāti. Latvijas Vēstnesis, 1997, Nr. 116/118. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43442> [aplūkots 30.10.2023.].

⁷ Lietderīgs – tāds, kas ir lietojams, izmantojams noteiktam mērķim, noteiktai situācijai; tāds, kas rada labumu. Latviešu literārās valodas vārdnīca. 4. sējums. Rīga: Zinātne, 1980, 686. lpp.

⁸ Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 30.08.2022. lēmums lietā SKK-267/2022, 9.1. punkts.

⁹ Latvijas Valsts prezidenta Edgara Rinkēviča 2023. gada 27. septembra paziņojums Nr. 12 “Par likumprojektu “Grozījumi Krimināllikumā””. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/media/95436/download?attachment> [aplūkots 15.10.2023.]; 2023. gada 5. oktobra likums “Grozījumi Krimināllikumā”. Latvijas Vēstnesis, 2023, Nr. 197.

¹⁰ Matule S., Lielbriede L. Ģenerālprokurors: prokurora pieejai un domāšanai ir jābūt tādai pašai kā tiesnesim. Jurista Vārds, 2023, Nr. 39 (1305), 6.–13. lpp.; Helmane I. Par sēšanos pie stūres reibumā piespriež arī cietumsodus. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/353386-par-sesanos-pie-stures-reibuma-piespriezi-ari-cietumsodus-2023> [aplūkots 15.10.2023.].

kuru radītais kaitējums sasniedz noziedzīguma sliekšni, ir sekmējama valsts reakcija, tomēr, no otras puses, soda bardzības kāpināšana kā biedinājuma signāls iespējamiem pārkāpējiem vienlaikus nepārprotami vēsta, ka kriminālprocesa norises mērķa elementu kopā patlaban nepārprotami dominē valstiski postulēta nepieciešamība primāri tiekties pēc sodoša rezultāta sasniegšanas. Tādējādi valsts reakcija uz līdz šim praksē nerisināto darbu ar noziedzības cēloņiem un to profilaksi drīzāk tiek realizēta kā atribe par nodarījumu, attiecīgi mazinot soda speciālās un ģenerālās prevencijas lomu.

Likumdevēja leģitīmētās Krimināllikumā noteiktās soda sankcijas bardzības pieaugums individuālās brīvības ierobežošanas kontekstā līdz ar to pietuvojas šaurajai robežai, kas, valsts sodīšanas intereses padarot par primāri politisku instrumentu, kam jābūt utilitāri efektīvam, rada disbalansu izpratnē par piespriežamā soda taisnīgumu un samērīgumu iepretim nodarījumam, secīgi – arī vērtējumā par kriminālprocesa veikšanas mērķi.

Kriminālsoda efektivitāte kā kriminālprocesa mērķa elements Monteskjē filozofijā

Par pirmo ievērojamāko mūsdienīgas kriminālpolitikas teorētiskās un praktiskās kritikas diskursa aizsācēju kontinentālajā Eiropā tiek uzskatīts krimināltiesību teorijas jomā līdz šim reti aplūkotais Monteskjē, kura politiskajā filozofijā paustas tēzes, kas, cita starpā, attiecināmas uz materiālo un procesuālo krimināltiesību piemērošanas liberalizēšanu, šīs nostādnes pielāgojot taisnīguma un samērīguma kritērijiem.¹¹ Neraugoties uz Monteskjē teoriju modifikācijām, kas to pašsaprotami skārušas pēdējo gadsimtu gaitā, tādā vai citā pakāpē tās rodamas pilnīgi visu Eiropas valstu konstitūciju pamatos,¹² tādējādi, reaģējot uz krīzi fundamentālu politisko un juridisko principu izpratnē, filozofa ideju studijas, kurās plaši sniegts vērtējums arī par krimināltiesībām, varētu mazināt arī Latvijā vērojamo arvien augošo tieksmi sabiedrisko mieru un kārtību nodrošināt ar metodēm, kas drīzāk piemērotas tirāniskiem valsts pārvaldes konstruktiem.¹³

Ideju par indivīda brīvību¹⁴ Monteskjē sasaistīja ar valsts varas dalīšanas trīsdaļīgumu, nošķirot likumdošanas varu, izpildvaru attiecībā uz tautu tiesībām

¹¹ Porret M. Voltaire et le droit de punir. Un activiste du moment Beccaria. In: Beccaria et la culture juridique des Lumières. Ed. By M. Porret. Geneve: Librairie Droz S. A., 1997, p. 99.

¹² Lejiņš P. Tiesību filozofija. Rīga: [b. i.], 1940, 57. lpp.

¹³ Sk. plašāk: Pangle L. T. Montesquieu's Philosophy of Liberalism: A Commentary on The Spirit of the Laws. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1973, p. 2.

¹⁴ Būtiski atzīmēt, ka Monteskjē, lai gan terminus "brīvība" un "drošība" savos darbos jēdzieniski nošķīra, tos uzskatīja par identiem. Sk.: Pangle L. T. Montesquieu's Philosophy of Liberalism: A Commentary on The Spirit of the Laws. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1973, p. 92. Sk. arī: Lund N. Montesquieu, Judicial Degeneracy, and the United States Supreme Court. George Mason University Law and Economics Research Paper Series, 2009, Vol. 9, No. 12, p. 26.

un izpildvaru attiecībā uz lietām, kas atkarīgas no civiltiesībām,¹⁵ kas turpmāk darba "Par likumu garu" izklāstā dēvēta un mūsdienās arī saprotama kā tiesu vara.¹⁶ Šajā izpratnē personas politiskā brīvība tapa pielīdzināta dvēseles mieram, kas iestājas momentā, kad indivīds iegūst pārliecību par savu drošību, nebaidoties no citiem līdzcilvēkiem, uzsverot, ka "[...] drošībai nekad netiek uzbrukts bīstamāk kā publiskās vai privātās apsūdzībās. Tādēļ subjekta brīvība galvenokārt ir atkarīga no krimināllikumu labvēlības".¹⁷ Par drošības sajūtas radīšanu atbildība jāuzņemas likumdevējam, vairoties no tirānisku likumu pieņemšanas, izpildvarai, raugoties pašierobežot tieksmi pēc patvaļīgas subjekta kontroles, un tiesu varai, kas iztiesā lietas pēc likumdevēja radītiem likumiem, nosakot sodu vainīgajiem, kuri apdraudējuši citus cilvēkus, pārkāpjot konkrētus, definētus aizlieguma priekšrakstus.¹⁸

Monteskjē izpratnē brīvība nozīmē iespēju darīt to, ko ikvienam ir nepieciešams darīt, un nedarīt to, ko nevajag. Tomēr brīvība nenozīmē patvaļu vai absolūtu citu cilvēku interešu noliegumu. Tādējādi brīvība kļūst par iespēju darīt visu, kas atļauts ar likumu. Raksturojot politisko brīvību, Monteskjē atzīmēja prāta stāvokli mierā, kam "[...] par pamatu ir pārliecība par savu neaizskaramību".¹⁹ Apziņas miers ir sasniedzams, izpildvarai gādājot par to, lai pilsoņi nejestu bailes cits no cita – rīcības un attieksmes, bet lai visiem būtu vienādas bailes no likuma pārkāpšanas.²⁰ Atbildes meklējumi par to, kā apziņas miers sasniedzams praktiskā dimensijā, ļāva formulēt valsts varas dalīšanas teoriju, kas tādējādi kalpotu par priekšnoteikumu pilsoņa apziņas brīvībai, no kuras savukārt atvasinās rīcības brīvība un bijīga cieņa pret likumu. Vienlaikus filozofs "[...] tomēr aizrāda, ka pilsoņi var būt nebrīvi pie brīvas konstitūcijas, ja valstī pastāvošie likumi ir tirāniski".²¹ Tādējādi kā rezumējošais uzskats tika formulēta pārliecība, ka pilsoniskās brīvības esība galvenokārt ir atkarīga no tā, kāds krimināllikums ir spēkā attiecīgajā valstī.²²

Monteskjē, ievērojot 18. gadsimta juridiskās domas formulēšanas tradīciju, nepiešķīra principiālu nozīmi materiālo un procesuālo krimināltiesību nošķīrumam un savus apsvērumus par varas dalīšanas koncepta praktiskās īstenošanas nepieciešamību kā indivīda drošības, tātad – brīvības garantu balstīja kriminālsoda būtības analizē, kā izejas punktu formulējot uzskatu, ka sods, būdams ciešanu un

¹⁵ Montesquieu. *The Spirit of Laws*. [First published in 1748; translated into English by Thomas Nugent in 1752.] Ontario: Batoche Books, 2001, p. 173.

¹⁶ *Ibid.*, p. 173. Sk. arī: Šēnfelds K. Oikonomiski un sabiedriski jautājumi. *Artilērijas Apskats*, 1939, Nr. 3–4, 236. lpp.; Znotiņa O. *Demokrātija*. Burtnieks, 1928, Nr. 6, 489. lpp.

¹⁷ Montesquieu 2001, pp. 206–207.

¹⁸ Montesquieu 2001, p. 173.; Shklar N. J. *Political Theory and The Rule of Law*. In: *The Rule of Law: Ideal or Ideology*. Ed. by A. C. Hutchinson, P. J. Monahan. Toronto, Calgary, Vancouver: Carswell, 1987, pp. 4–5; Shuster A. *Liberalizing the Criminal Law: Montesquieu and Beccaria*. In: *Punishment and the History of Political Philosophy*. Toronto: University of Toronto Press, 2016, p. 84.

¹⁹ Lejiņš P. 1940, 56. lpp.

²⁰ Turpat, 56. lpp.

²¹ Turpat, 57. lpp.

²² Turpat, 57. lpp.

nāves piedraudējums un realizēšanas forma, ir tā krimināltiesību daļa, kas vistiešāk un visbargāk apdraud individuālo brīvību.²³

Soda bardzību kā akceptējamu valsts varas realizēšanas veidolu Monteskjē atzina tikai despotiskā pārvaldes iekārtā, skaidrojot, ka gan monarhijā, gan republikā, tās balstot goda un tikumības vērtībās, ir pazīstama mērenība, kurā ietilpstošās indivīdu pašierobežojošās īpašības – mīlestība, kauns, bailes no vainas – pašas par sevi preventīvi novērš jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, tādējādi nenosakot barga soda robežu tiesiskajā regulējumā.²⁴ Degradējoties sabiedrības morālei, vairojas nepieciešamība kāpināt soda bardzību, tomēr Monteskjē šajā procesā saskatīja arī valsts atbildību, atzīmējot, ka ļaunums veidojas tur, kur parniecīgiem pārkāpumiem piemērotu nesaudzīgu sodu, rezultātā “[..] cilvēku prāti tiek samaitāti un pieradināti pie despotisma”.²⁵ Monarhijās un republikās likumdevējs tika aicināts izstrādāt likumus un noteikt sodus ar apdomu, tajos ievijot piemērotas filozofijas, morāles un reliģijas atziņas un uzraugot, vai no kādu noziegumu izdarīšanas iespējamie pārkāpēji varētu tikt atturēti ar maigāku sodu.²⁶

Atbilstoši Monteskjē uzskatiem kriminālsodam ir jātiek atvasinātam un jākorespondē ar konkrētā nozieguma īpašo raksturu; tikai tā iespējams izskaust patvaļīgu lēmumu pieņemšanas riskus un sekmēt individuālās brīvības aizsardzību, jo “[..] sods nav atvasināms no likumdevēja kaprīzes, bet gan no lietas būtības”.²⁷ Darbā “Par likumu garu” piedāvātājā noziegumu kategorizācijā izšķirti četrējādi nodarījumi: tādi, kas kaitē reliģijai, tādi, kas – tikumībai, trešie – sabiedrības mieram, bet ceturtnie – indivīdu drošībai.²⁸ Atbilstoši šim iedalījumam, raugoties izzināt katra nozieguma saturu un aizskarto tiesību būtību, iespējams noteikt (atvasināt) taisnīgu un samērīgu sodu, kas proporcionāls nodarījumam.²⁹ Piemēram, par sabiedrības miera aizskārumu likumdevējam būtu apsverams tāds soda atvasinājums, kas “[..] savaldītu nemierīgos garus un liktu tiem ievērot iedibināto kārtību”,³⁰ piemēram, ierobežojot vainīgo brīvību, tos ieslogot. Tomēr Monteskjē kritizēja tādu sodus, kuri vērsās pret vārda brīvības realizēšanu³¹ vai kuru iedabai piemita kas derdzīgs, kropļojošs vai, piemēram, sievietes godu pazemojošs.³²

Vienlaikus Monteskjē atzina, ka formāli arī bargiem sodiem var piemist praktiskā lietderība – iedvešot tirāniskas šausmas un bailes sabiedrības apziņā, tāda sodīšanas politika radītu situāciju, ka galu galā visā valstī ar laiku nebūtu neviena,

²³ Pangle L. T. 1973, p. 95.

²⁴ Montesquieu 2001, p. 99.

²⁵ *Ibid.*, p. 102.

²⁶ *Ibid.*, p. 103.

²⁷ *Ibid.*, pp. 209–210.

²⁸ *Ibid.*, 2001, pp. 209–210.

²⁹ *Ibid.*, pp. 209–210; Carrithers W. D. Montesquieu's Philosophy of Punishment. *History of Political Thought*, 1999, Vol. 19, No. 2, pp. 213–214.

³⁰ Montesquieu 2001, pp. 209–210.

³¹ *Ibid.*, p. 216.; Pangle L. T. 1973, p. 141.

³² Montesquieu 2001, p. 217.

ko apsūdzēt un ko sodīt.³³ Turpretim, ja likumdevēja darbā kriminālsodu izstrādes procesā tiek ievērots soda mērenības princips, valstī vienmēr būs “[..] gan tiesneši, gan apsūdzētāji”.³⁴ Līdz ar to minētā principa atzīšana kriminālsodu likumdošanas procesā ir svarīga demokrātiskas un tiesiskas valsts sastāvdaļa – priekšnosacījums visu valsts varas funkciju praktiskai īstenošanai.³⁵

No Monteskjē filozofijas atvasināmie likumdevēja rīcības brīvības ierobežojumi kriminālsodu jomā

Soda kā sociālās koordinācijas līdzekļa piedraudējums ir neatņemama jebkuras krimināltiesību sistēmas iezīme, tomēr, veidojot demokrātisku, mērenu un tiesisku kriminālprocesa norisi, likumdevēja uzdevums ir soda sankcijā salāgot vairākas savstarpēji saistītas komponentes: apsūdzētā drošību un brīvību, sabiedrības tieksmi pēc miera un kārtības, indivīdu vēlmi pasargāt savu dzīvību, veselību un īpašumu.³⁶ Lai gan Monteskjē kriminālsodu atzina kā noziedzības kontroles rīku, tomēr nozieguma faktu franču domātājs sasaistīja ar tā izdarītāja apzinātu izvēli, apzinoties šādas rīcības sekas.³⁷ Tādējādi kriminālsoda esība nav utilitāra atlieces fiziskās īstenojamības forma, bet gan no taisnīguma principa atvasināms pienākums.³⁸

Atbilstoši šai izpratnei samērīga un taisnīga kriminālsoda institūta kā kriminālprocesa veikšanas mērķa elementa efektivitāte ir saprotama kā divu nosacījumu kopums, kas iezīmē likumdevēja rīcības brīvības robežas, lemjot par demokrātiskai tiesiskai valstij piemērotiem kriminālsodiem.

Vispirms likumdevējam precīzi formulētā normatīvajā regulējumā ir jānostiprina plašs un precīzs noziegumu un soda sankciju katalogs, vienlaikus vairoties kriminalizēt tās darbības, kas atstājamas indivīdu privāto strīdu sfērā.³⁹ Savukārt, konstatējot nozieguma izdarīšanu, neraugoties uz soda sankcijas piedraudējuma esību kā preventīvu līdzekli nodarījumu mazināšanai, likumdevējam ir jārada kriminālprocesuālā sistēma, kurai, pēc Monteskjē domām, jābūt sarežģītai,

³³ Montesquieu 2001, p. 105.

³⁴ Ibid, p. 105.

³⁵ Šeit derīgi atminēties Satversmes tiesas piedāvāto piemēru: ja sabiedrība neuzticās tiesām, tā nemeklēs tiesās risinājumu savām problēmām, tāpēc viens no valsts varas atzariem nedarbosies. Sk.: Satversmes tiesas 12.11.2015. spriedums “Par Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.6 panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100. pantam”, 16.2. punkts. Sk. arī: Pangle L. T. 1973, p. 282.

³⁶ Sullivan B. V. Montesquieu and the despotic ideas of Europe: an interpretation of the Spirit of the laws. Chicago: The University of Chicago Press, 2017, pp. 62–63.

³⁷ Carrithers W. D. Montesquieu's Philosophy of Punishment. History of Political Thought, 1999, Vol. 19, No. 2, pp. 219–220.

³⁸ Ibid., p. 239.

³⁹ Carrithers W. D. 1999, pp. 224–225.

nereti laikietilpīgai, bet piesātinātai ar vispusīgām un daudzveidīgām apsūdzētā tiesiskajām garantijām.⁴⁰

Raugoties no prakses pozīcijām, kriminālprocesa īstenošanas forma var veicināt vēlmi pēc tā norises tūlītējuma un maksimālas vienkāršošanas, lai tādējādi primāri veicinātu sabiedrības un cietušā tiesību aizsardzību.⁴¹ Tomēr formālajā kriminālprocesa kārtībā, kritizējot procesuālā utilitārisma un soda piedraudējuma atriebības motīvus, Monteskjē saskatīja atslēgu tam, lai jebkurš indivīds būtu spējīgs baudīt brīvību un drošību.

Kopsavilkums

1. Patlaban definētais Latvijas kriminālprocesa mērķis ir vērsts uz taisnīgu materiāltiesiskā rezultāta sasniegšanu, vienlaikus realizējot kontroli pār to, ciktāl attaisnojama ir kriminālprocesa norises laikā īstenotā iejaukšanās personas dzīvē un individuālajās tiesībās. Šim procesam pēdējo gadu laikā piedēvēta nepieciešamība atbilst efektivitātes un lietderīga resursu izlietojuma kritērijiem.
2. Pēdējo gadu laikā likumdevējs īsteno sodu politikas revīziju, ievērojami pārskatot Krimināllikuma Sevišķās daļas normu sankcijās paredzētos soda veidus un apmēru, kādā sodu iespējams piespriest, tādējādi pārvērtējot nodarījuma smagumu jeb cietušo un sabiedrības interešu apdraudējuma raksturu un kaitīguma pakāpi.
3. Soda bardzības kāpināšana kā biedinājuma signāls iespējamam likumpārkāpējiem apliecina, ka kriminālprocesa norises mērķa elementu kopā patlaban dominē valstiski postulēta nepieciešamība primāri tiekties pēc sodoša rezultāta sasniegšanas. Franču filozofs Monteskjē šādu praksi atzina par atbilstošu tikai despotiskai pārvaldes iekārtai. Tādējādi mēģinājumi sabiedrisko mieru un kārtību nodrošināt ar soda bardzības pieaugumu attālina valsts pārvaldi no demokrātijas un tiesiskuma pamatnostādņu praktiskas realizēšanas.
4. Monteskjē uzskatīja, ka kriminālsodam ir jātiek atvasinātam un jākorespondē ar konkrētā nozieguma īpašo raksturu; tikai tā iespējams izskaust patvaļīgu lēmumu pieņemšanas riskus un sekmēt individuālās brīvības aizsardzību.
5. Soda kā sociālās koordinācijas līdzekļa piedraudējums ir neatņemama jebkuras krimināltiesību sistēmas iezīme, tomēr, ievērojot Monteskjē filozofijā rodamās tēzes, veidojot demokrātisku, mērenu un tiesisku kriminālprocesa norisi, likumdevēja uzdevums ir soda sankcijā salāgot vairākas savstarpēji saistītas komponentes: apsūdzētā drošību un brīvību, sabiedrības tieksmi pēc miera un kārtības, indivīdu vēlmi pasargāt savu dzīvību, veselību un īpašumu.

⁴⁰ Carrithers W. D. 1999, pp. 224–225.

⁴¹ Shuster A. Liberalizing the Criminal Law: Montesquieu and Beccaria. In: Punishment and the History of Political Philosophy. Toronto: University of Toronto Press, 2016, p. 78.

6. Nacionālajā tiesiskajā regulējumā materiālo un procesuālo krimināltiesību jomā Monteskjē politiskajā filozofijā paustie vērtējumi var kalpot kā noderīgu vadlīniju kopa uz indivīda pamattiesībām vērsta kriminālprocesa attīstīšanā.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Carrithers W. D. Montesquieu's Philosophy of Punishment. *History of Political Thought*, 1999, Vol. 19, No. 2.
2. Esmein A. *History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France*. Boston: Little, Brown, and Company, 1913.
3. Heron C. D. *Introduction to the History of Jurisprudence*. London: J. W. Parker and Son, 1860.
4. Latviešu literārās valodas vārdnīca. 4. sējums. Rīga: Zinātne, 1980.
5. Lejiņš P. Tiesību filozofija. Rīga: [b. i.], 1940.
6. Liholaja V. Par krimināltiesisko normu efektivitāti. *Latvijas Vēstnesis*, 1997, Nr. 116/118. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/43442> [aplūkots 30.10.2023.].
7. Lund N. Montesquieu, Judicial Degeneracy, and the United States Supreme Court. *George Mason University Law and Economics Research Paper Series*, 2009, Vol. 9, No. 12.
8. Maestro T. M. *Voltaire and Beccaria as Reformers of Criminal Law*. New York: Columbia University Press, 1942.
9. Matule S., Lielbriede L. Ģenerālprokurors: prokurora pieejai un domāšanai ir jābūt tādai pašai kā tiesnesim. *Jurista Vārds*, 2023, Nr. 39 (1305).
10. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess*. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
11. Montesquieu. *The Spirit of Laws*. [First published in 1748; translated into English by Thomas Nugent in 1752]. Ontario: Batoche Books, 2001.
12. Pangle L. T. *Montesquieu's Philosophy of Liberalism: A Commentary on The Spirit of the Laws*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1973.
13. Porret M. *Voltaire et le droit de punir. Un activiste du moment Beccaria*. In: *Beccaria et la culture juridique des Lumières*. Ed. By M. Porret. Geneve: Librairie Droz S. A., 1997, p. 99.
14. Shklar N. J. *Political Theory and The Rule of Law*. In: *The Rule of Law: Ideal or Ideology*. Ed. by A. C. Hutchinson, P. J. Monahan. Toronto, Calgary, Vancouver: Carswell, 1987, pp. 4–5.
15. Shuster A. *Liberalizing the Criminal Law: Montesquieu and Beccaria*. In: *Punishment and the History of Political Philosophy*. Toronto: University of Toronto Press, 2016, p. 84.
16. Skuczyński P. *Lawyers' and Judges' Dilemmas in Criminal Law*. In: *The Concept of Dilemma in Legal and Judicial Ethics*. Ed. P. Skuczyński. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2018, p. 168.
17. Strada-Rozenberga K. 1. pants. *Kriminālprocesa likuma mērķis*. Grām.: *Kriminālprocesa likuma komentāri*. A daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zin. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 24. lpp.
18. Strada-Rozenberga K. *Kriminālprocess*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4088> [aplūkots 30.10.2023.].

19. Sullivan B. V. *Montesquieu and the despotic ideas of Europe: an interpretation of the Spirit of the laws*. Chicago: The University of Chicago Press, 2017.
20. Šēnfelds K. Oikonomiski un sabiedriski jautājumi. *Artilērijas Apskats*, 1939, Nr. 3–4.
21. Znotiņa O. *Demokrātija*. Burtnieks, 1928, Nr. 6.

Tiesu prakse

22. Satversmes tiesas 12.11.2015. spriedums lietā Nr. 2015-06-01 “Par Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.⁶ panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100. pantam”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/277793-par-tiesnesu-disciplinaras-atbildibas-likuma-11sup6sup-panta-pirmas-dalas-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-100pantam> [aplūkots 25.10.2023.].
23. Latvijas Republikas Senāta Krimināllietu departamenta 30.08.2022. lēmums lietā SKK–267/2022. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/8515> [aplūkots 27.10.2023.].

Citi materiāli

24. 2023. gada 5. oktobra likums “Grozījumi Krimināllikumā”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/346271-grozijumi-kriminallikuma> [aplūkots 08.10.2023.].
25. Helmane I. Par sēšanos pie stūres reibumā piespriež arī cietumsodus. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/353386-par-sesanos-pie-stures-reibuma-piespriez-ari-cietumsodus-2023> [aplūkots 15.10.2023.].
26. Latvijas Valsts prezidenta Edgara Rinkēviča 2023. gada 27. septembra paziņojums Nr. 12 “Par likumprojektu “Grozījumi Krimināllikumā””. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/media/95436/download?attachment> [aplūkots 15.10.2023.].